

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра теорії права, конституційного та приватного права

КЕЙС
заняття на тему 1 «ПРАВА ЛЮДИНИ. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ
МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ»

Підвищення кваліфікації (короткострокове – 3 дні)
СЛІДЧИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Розробник:

доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
к.ю.н., доцент ОНИШКО Оксана Богданівна

Обговорено та затверджено за засіданні кафедри теорії права, конституційного та приватного права, протокол № 4 від 30.11.2021 р.

Львів
2021

ТЕМА 1. «ПРАВА ЛЮДИНИ. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ»

Годин на тему – 2

Занять – 1

Навчальна мета: систематизувати та поглибити знання про права людини, їх конституційне закріплення та міжнародні стандарти у сфері прав людини.

Міжтематичні зв'язки: організаційно-правові засади в діяльності працівників слідчих підрозділів Національної поліції; взаємодія поліції та громади; запобігання, протидія та розслідування злочинів у сфері посягання на життя, свободу та особисту недоторканість, власність тощо.

План лекційного заняття (1 год.)

1. Поняття та розвиток прав людини.
2. Права і свободи людини та громадянина: поняття, ознаки, види та їх закріплення в Конституції України.
3. Практика ЄСПЛ у сфері захисту прав людини.

1. Поняття та розвиток прав людини.

За своєю юридичною природою і системою гарантій права і свободи є ідентичними. Вони окреслюють забезпечувані державою соціальні можливості людини в різноманітних сферах, але термін "свобода" покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору, не окреслюючи конкретного його результату: "кожен має право на свободу світогляду і віросповідання" (ст. 35 Конституції України); "кожному гарантується право на свободу думки і слова" (ст. 34 Конституції України).

В той час як термін "право" визначає конкретні дії людини (наприклад, право брати участь в управлінні державними справами, право обирати і бути обраним). Проте розмежування між правами і свободами провести важко, оскільки найчастіше всю сферу політичних прав із чітко визначеними правомочностями також іменують "свободами". Розходження в термінології є скоріше традиційним, що склалося ще в XVIII-XIX ст. Права і свободи людини перестали бути об'єктом тільки внутрішньої компетенції держави, а стали смислом усього міжнародного співтовариства, тому виникла необхідність у створенні універсальних міжнародних-правових стандартів, які також є основними правами людини.

Ці основні права відбиті в ряді найважливіших міжнародних-правових актів, які встановили загальнолюдські стандарти прав і інтересів особистості. Відповідно до міжнародного законодавства, всі особи, що мешкають у державі - учасниці пактів або на яку поширюється юрисдикція цієї держави, отримують

можливість користуватися правами, передбаченими пактами, без різниці за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Це зобов'язує всі держави, що приєдналися, привести своє національне законодавство у відповідність із вимогами пактів. Після приєднання створюється правова ситуація, коли міжнародні-правові акти отримують пріоритет над внутрішнім законодавством. Тому громадянин, політичні або громадянські права якого порушені, може звернутися безпосередньо до Комітету з прав людини при ООН, якщо їм вичерпані всі наявні внутрішні засоби правового захисту (ст. 2 Факультативного протоколу № 1 до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).

Під **основними правами людини варто** розуміти права, які містяться в конституції держави і міжнародно-правових документах по правах людини, зокрема в Хартії з прав людини, а також у Європейській конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р., Європейській соціальній Хартії 1961 р. Відмежування категорії основних прав людини аж ніяк не означає віднесення інших прав до "другорядних", менш значних, які потребують менших зусиль держави для їх забезпечення. Основні права і свободи є основою правового статусу індивіда, на якій можливо виникнення інших прав, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. Тому основні, фундаментальні права, зафіксовані в конституції держави, найважливіших міжнародно-правових актах по правах людини, є правовою базою для похідних, але не менш важливих його прав.

Види прав і свобод людини. У зарубіжній літературі та міжнародно-правових актах існують різні підходи щодо класифікації основних прав і свобод людини та громадянина. Деякі автори встановлюють групу соціально-економічних прав; політичні права та демократичні свободи; рівні права громадян; особисті права і свободи. Інші розглядають систему прав та демократичних свобод як сукупність соціально-економічних, політичних прав та особистих свобод. Існує думка щодо розподілення прав та свобод на чотири групи: 1) соціально-економічні права і свободи; 2) політичні права і свободи; 3) особисті свободи громадян; 4) рівність прав громадян.

Пропонувався розподіл прав громадянина: 1) як трудівника; 2) як громадсько-політичного діяча; 3) як особа. Американські вчені розподіляють права на 5 груп: 1) права громадян, що складають необхідні умови їх життя; 2) політичні права; 3) права, що забезпечують свободу особи; 4) права осіб, що підозрюються та звинувачуються в злочинах, права неповнолітніх тощо; 5) права окремих категорій населення (молоді, жінок, військових, учителів тощо).

Український центр прав людини у своєму звіті про стан справ у галузі прав людини в Україні охарактеризував діяльність по забезпеченню основних прав і свобод людини в Україні за такими напрямками: політичні права і свободи; соціально-економічні права; міжнаціональні відносини; свобода слова; права дитини; політичні партії та громадські організації. Залежно від виду суб'єктів запропоновано розрізняти права людини, права нації, права людства. Права людини розрізняються за часом виникнення ("покоління прав людини") -

права людини та громадянина першого покоління, права другого покоління та третього покоління. З урахуванням міжнародно-правових актів та стандартів, загальнолюдських вимірів та цінностей побудовано розділ II Конституції України "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", у якому основні права та свободи людини і громадянина класифікуються за сферами життєдіяльності: громадянські; політичні; соціально-економічні та культурні права і свободи.

У науці прийнято ділити права і свободи людини на три покоління (цю пропозицію зробив французький правознавець Карел Васак): 1-е покоління - громадянські і політичні права (*liberte*); 2-е - соціально-економічні (*egalite*); 3-е - права колективні або солідарні (*fraternite*).

Перше покоління цивільних і політичних прав бере початок від XVII - XVIII ст., а саме періоду після англійської, американської та французької революцій. Це, в основному, негативні права (свобода від), а не позитивні (право на). Вони гарантуються ст.ст. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 Загальної декларації прав людини, і об'єднує їх ідея свободи індивіда, одного чи разом з іншими, від зловживань політичної влади. Це такі права, як, наприклад, право на життя, свободу та особисту недоторканість, свобода від рабства тощо. Перше покоління кваліфікується як система негативних прав, які зобов'язують державу утримуватися від втручання в сфери, що регулюються цими правами.

Друге покоління економічних, соціальних та культурних прав, ідея яких з'являється на початку XIX ст., виникло після соціалістичних революцій. Це скоріше позитивні, ніж негативні права, які вимагають для їх реалізації участі держави. Вони закріплені в ст.ст. 22, 23, 24, 25, 26, 27 Загальної декларації прав людини, прикладами їх можуть бути право на соціальне забезпечення, працю, відпочинок, достатній життєвий рівень тощо. Деякі з них не можуть бути однозначно віднесені до позитивних прав (право на вільний вибір роботи, право створювати професійні спілки і входити до їх складу тощо).

Третє покоління прав розглядається як продукт розвитку національної держави кінця XIX ст. Так, право на самовизначення, яке склалося ще в роки буржуазних революцій, слугувало правовою основою антиколоніальної боротьби народів Азії, Африки і Латинської Америки. Нині виділяють шість солідарних прав. Три з них відображають появу держав третього світу і боротьбу народів за незалежність. Це такі права, як право на політичне, економічне, соціальне і культурне самовизначення; право на економічний та соціальний розвиток, а також право на користування спільним спадком людства. До інших прав третього покоління відносять право на мир, право на здоров'я та безпечне довкілля і право на гуманітарну допомогу.

Якщо права, які відносяться до перших двох поколінь, - це права і свободи, що належать кожному індивіду як такому, то права третього покоління можна назвати правами людини і народів. Так, право на мир, на здорове навколишнє середовище або на соціальний і економічний розвиток належить як кожній людині, так і кожному народу і, можна сказати, навіть людству в цілому.

Право на самовизначення знайшло своє закріплення в міжнародних договорах (ст. 1 обох Пактів) і розглядається практичними всіма державами і вченими як загальновизнаний принцип міжнародного права. Права третього покоління відрізняються від прав двох попередніх поколінь тим, що перебувають у стадії становлення як юридично обов'язкові норми. Вони містяться тільки в резолюціях міжнародних організацій (наприклад, у Декларації про права народів на мир, проголошеною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1984 р. і Декларації про право на розвиток, ухваленою Генеральною Асамблеєю в 1986 р.). Їх положення часто дуже невизначені і тільки поступово відбувається уточнення їх нормативного змісту як прав людини і народів.

2. Права і свободи людини та громадянина: поняття, ознаки, види та їх закріплення в Конституції України

Конституція України декларує правовий характер Української держави. Розвиваючи ці програмні положення, ст. 3 Основного Закону проголошує людину та її права найвищою соціальною цінністю в Україні. При цьому права людини виступають детермінуючим критерієм, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Закріплюється принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а утвердження забезпечення прав та свобод людини визначається головним обов'язком держави.

Конституція України розрізняє права людини і її свободи. Свобода людини, загалом, є первинним поняттям у системі прав людини й громадянина.

У широкому розумінні свобода характеризує загальний стан людини, її соціальний статус.

У вужчому, правовому тлумаченні **свобода** є можливістю людини вчиняти ті чи інші конкретні дії в межах, встановлених правом. Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, мають назву *суб'єктивних прав людини*.

Свободу людини характеризують такі основні риси:

- люди вільні від свого народження, й ніхто не має права порушувати їхні природні права, до того ж саме держава у демократичному суспільстві є головним гарантом свободи людини;

- людина вільна робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством;

- люди мають рівні можливості, що закріплені правом.

Конституція України розрізняє також поняття "*права людини*" і "*права громадянина*". У першому випадку йдеться про права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням та розвитком. Людина (як суб'єкт прав і свобод) у цьому розумінні виступає переважно як фізична особа. До цього виду прав належать: право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності людини (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на

недоторканість житла (ст. 30); право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо.

Щодо прав громадянина, то вони пов'язані з сферою відносин людини з суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є. Прикладом прав громадянина, встановлених у Конституції України, є право громадян нашої держави на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на участь у проведенні мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39), право на соціальний захист (ст. 46) тощо.

Права людини мають порівняно з правами громадянина домінантне значення. Адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина – лише на тих осіб, які є громадянами певної країни.

Отже, відповідно до Конституції України **основне право громадян** – це його можливість здійснювати певні дії для задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, які встановлені державою і закріплені в Конституції та інших нормативно-правових актах.

В Конституції України передбачаються наступні групи основних прав: громадянські, політичні, економічні, соціальні, екологічні, сімейні, культурні. Вони, насамперед, викладаються в розділі 2 Конституції України.

Громадянські права – можливості людей, що характеризують їх фізичне і біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних та деяких інших потреб. Сюди відносять такі суб'єктивні права:

а) право на життя;

б) право на недоторканість особи, житла, особисту недоторканість, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;

в) право на вибір місця проживання, свободу пересування, на вільне залишення території України та повернення в будь-який час в Україну;

г) кожному гарантується також право на свободу власної думки і слова, на вільне виявлення своїх поглядів і переконань;

д) кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово і в інший спосіб на свій вибір;

є) кожен має право на свободу світогляду і віросповідання та інші.

Політичні права – можливості людини і громадянина брати участь у громадському і державному житті, вносить пропозиції про поліпшення роботи державних органів, їх службових осіб і об'єднань громадян, критикувати недоліки в роботі, безпосередньо приймати участь в різних об'єднаннях громадян.

До цієї групи прав відносяться:

а) брати участь в управлінні державними і громадськими справами, користуватися рівним правом доступу до державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування;

б) обговорювати і приймати закони та рішення загальнодержавного і місцевого значення, беручи участь у всеукраїнському та місцевих референдумах;

в) направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб;

г) утворювати і брати участь в роботі об'єднань громадян (політичних партій та громадських організацій);

д) збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщати органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування;

д) вибирати і бути обраним в державні органи і в органи місцевого самоврядування;

е) мати громадянство.

Економічні права – це такі можливості людини і громадянина, які характеризують їх участь у виробництві матеріальних благ. До них відносять:

а) право на приватну власність (індивідуальну і колективну);

б) право на працю і вибір професії та роду трудової діяльності;

в) можливість вибору роду занять і роботи за своїм покликанням;

г) право на професійну підготовку і перепідготовку;

д) право на справедливу оплату праці;

е) право на страйк;

є) право на відпочинок та інші.

Соціальні права – можливість людини і громадянина по забезпеченню належних соціальних умов життя. Це:

а) право на охорону здоров'я;

б) право на житло;

в) право на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника та інші.

г) право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (харчування, одяг, житло).

Екологічні права – можливість людини і громадянина на безпечне екологічне середовище. Тобто це:

а) право на безпечне для життя і здоров'я довкілля;

б) відшкодування завданої порушенням цього права шкоди та інші.

Культурні права – можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства. Це право на освіту; право на користування досягненнями вітчизняної та світової культури; право на свободу наукової, технічної та художньої творчості; право на захист інтелектуальної власності; право на використання результатів інтелектуальної, творчої діяльності та інші.

Сімейні права – можливості людини і громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах: а) не втручання в сімейне життя; б) добровільне заключення шлюбу, рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї; в) право на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства;

г) право на рівність дітей незалежно від походження чи народження у шлюбі або поза шлюбом та інші.

3. Практика ЄСПЛ у сфері захисту прав людини.

Сьогодні питання прав і свобод людини і громадянина посідає важливу роль у зовнішній і внутрішній політиці всіх держав світової спільноти. Усі люди народжуються вільними й рівними у своїх правах. Права людини є соціальними й політичними гарантіями, необхідними для захисту особи від посягань на людську гідність із боку сучасних держав і сучасних ринків. Насамперед це такі права: право на життя; право на свободу від катувань, право на вільну працю; право на освіту.

Цими й іншими питаннями з прав людини займається ООН. Усі люди є рівними перед законом. Сучасна демократична система має на меті допомогти людині у вирішенні її проблем. Певним чином ця система підкоряє людей, але щоб досягти миру й рівності прав між людьми не тільки своєї країни, але і всіх держав світу. Держава й людина повинні існувати як рівноправні партнери.

Поняття демократії та правової держави залежить від розуміння співвідношення прав та свобод людини й державної влади. Права й відповідальність за них – це стратегічний конституційний пріоритет України. Конституція України проголосила утвердження прав і свобод людини головним обов'язком держави. Людина повинна реалізувати свої права, а держава гарантувати їхній захист. Держава повинна захищати та відстоювати права своїх громадян. Забезпеченню і дотриманню справедливості в суспільстві слугує суд. Суд має гарантувати дотримання закону й виносити рішення згідно з Конституцією.

Україна є учасницею таких міжнародних договорів:

- Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права;
- Конвенція з захисту прав людини та основоположних свобод.

Відповідно до них особи, які перебувають під юрисдикцією України, можуть звернутися до міжнародних органів з прав людини за захистом своїх прав.

До міжнародних правозахисних органів належать:

- Комітет з прав людини ООН;
- Європейський суд з прав людини.

Міжнародна співпраця держав у галузі прав людини відбувається у формі запровадження певних стандартів щодо змісту правового статусу індивіда та прийняття державами зобов'язань дотримуватися цих стандартів у своєму внутрішньому законодавстві та в повсякденній діяльності. Ці норми закріплено у низці документів, прийнятих міжнародним співтовариством у рамках діяльності ООН.

Європейський суд відіграє важливу роль у захисті прав людини в Україні. На відносини українців зі своєю державою поширилась юрисдикція Європейського суду з прав людини з 11 вересня 1997 року, коли Україна ратифікувала Європейську конвенцію прав людини.

Сама Конвенція являє собою міжнародний договір, згідно з яким країни - члени Ради Європи зобов'язались гарантувати деякі основоположні права людини всім особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією.

Важливою функцією ЄСПЛ є забезпечувати неухильне дотримання і виконання норм конвенції державами-учасниками. Суд стає на захист тільки тих прав, що прописані у Конвенції і протоколах до неї. Важливість Конвенції обумовлена не тільки широтою закріплених у ній прав, а й механізмами захисту, створеними для розслідування можливих порушень і для забезпечення виконання обов'язків, передбачених Конвенцією. Вона дає право громадянину держави, у якій поширилась юрисдикція Європейського суду, звернутися до цього органу, якщо громадянин вважає, що його права було порушено й суд виніс несправедливе рішення. Конституція України надає право громадянам України звернутись із заявою до Європейського суду.

У статті 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Європейський суд є унікальним міжнародним юрисдикційним органом, тому що до нього можна звернутись без згоди на це відповідної держави. Під юрисдикцією суду перебуває близько 755 мільйонів людей. Офіційними мовами суду є англійська та французька. Однак, за бажанням, особа може звертатись до Секретаріату суду офіційною мовою однією з держав, що ратифікували Конвенцію.

З 1 листопада 1998 року ця установа розташована в Страсбурзі (Франція). Там знаходиться і сама Рада Європи.

Скаргу до Європейського суду можуть подати: фізична особа; група осіб; неурядова організація; держава - член Ради Європи.

У разі, коли заява визнається прийнятою, заявник повинен довести, що він вичерпав усі можливі національні засоби правового захисту в державі, де, як стверджується у заяві, відбулося порушення права. Заяву потрібно надсилати впродовж шести місяців після дати прийняття судом певної країни остаточного рішення.

У випадку визнання звернення прийнятним суд може запропонувати:

- дружнє врегулювання;
- вирішити справу за відповідністю власної процедури;

Суд після реформи буде розглядати справи протягом двох років.

При цьому Європейський суд не є вищою інстанцією щодо судової системи держави-учасниці Конвенції, тому він не може скасувати рішення, винесене органом державної влади чи національним судом, не дає вказівок законодавцю, не здійснює абстрактний контроль національного законодавства або судової практики, не має права давати розпорядження про вжиття заходів, які мають юридичні наслідки.

Суд розглядає тільки конкретні скарги з тим, щоб встановити, чи дійсно були допущені порушення вимог Конвенції.

Тому перш ніж звернутися із заявою до міжнародних органів Ради Європи з захисту прав людини, відповідно до ст. 34 Конвенції, потрібно взяти до уваги наступні рекомендації:

- необхідно визначити міжнародний орган, до якого буде подано скаргу;
- якщо це Європейський суд з прав людини, то повинні бути чіткі докази порушеного права, а саме норм Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод;
- повинні бути вичерпані всі внутрішньодержавні засоби правового захисту;
- особа, чие право було порушене, повинна бути згодна виступити позивачем у справі;
- необхідно розрахувати час і можливості, маючи на увазі, що звернення до міжнародних органів і розгляд справи можуть вимагати декількох років, а підтримка звинувачення проти держави у Суді неможлива без кваліфікованого адвоката;
- взяти участь у підготовці скарги;
- бажано знайти громадську організацію, яка має досвід спілкування з міжнародними органами з захисту прав людини, і звернутися до неї за допомогою; бажано, щоб така допомога була безкоштовною.
- використати засоби масової інформації для повідомлення про подання скарги, про хід її розгляду і результати.

Звернення до міжнародних органів з захисту прав людини може мати різні причини і різні наслідки. Але в будь-якому випадку мова йде про зусилля, пов'язані з відстоюванням прав людини. Хоч це може бути нелегко, такими зусиллями не варто знехтувати.

Для більшості країн-членів Ради Європи рішення ЄСПЛ становлять доктринальне джерело права. Крім того, ми можемо також спостерігати стійку тенденцію використання практики ЄСПЛ країнами-нечленами Ради Європи в особі їх органів судової гілки влади, що свідчить про важливість рішень ЄСПЛ як джерела тлумачення положень Конвенції.

У форматі функціонування судчинства в Україні, посилення на Конвенцію та практику ЄСПЛ слід констатувати, що в одній частині судових рішень судді адміністративних судів обмежуються лише загальним згадуванням окремих її положень, в іншій частині судових рішень можна побачити вказівку на ту чи іншу статтю Конвенції без пояснення її значення та обґрунтування її застосування при розгляді відповідної адміністративної справи. Існують також судові рішення, в яких судді в мотивувальній частині обмежуються лише узагальненими фразами: «це суперечить принципу правової визначеності», «відповідно до рішень ЄСПЛ» тощо. Судді також можуть підміняти мотивувальну частину судового рішення відповідною практикою ЄСПЛ. Тут хочеться зазначити, що у рішенні ЄСПЛ від 10 лютого 2010 року у справі «Серявін та інші проти України» Суд зазначив: у рішеннях судів та інших

органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються.

У деяких суддів існує плутанина у розумінні та розрізненні практики Суду ЄС та ЄСПЛ. Часто-густо можна побачити, що назви рішень ЄСПЛ виписуються в судових рішеннях з помилками, їх тексти видозмінюються. Іншими проблемами використання практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві є також вибірковість її застосування, порушення так званого юрисдикційного критерію, де фабула справи у рішенні ЄСПЛ відрізняється від фактичних обставин, які досліджуються вітчизняними суддями при вирішенні публічно-правового спору у відповідній адміністративній справі, хоча і в цьому рішенні ЄСПЛ і в рішенні відповідного адміністративного суду застосовується один і той же правовий принцип. Та й взагалі схожість фактичних обставин в адміністративній справі і обставин справи, що була вже розглянута ЄСПЛ, не може слугувати безапеляційному застосуванню адміністративним судом відповідного рішення ЄСПЛ.

Загальними критеріями застосування практики ЄСПЛ для урегулювання спірних відносин можуть бути наступні:

1. Наявність певної правової проблеми, яку неможливо вирішити без застосування практики ЄСПЛ.
2. Наявність прогалини в чинному законодавстві України.
3. Колізія норм чинного законодавства України (колізія законодавчих актів, колізія норм одного нормативно-правового акту).
4. Відсутність порядку реалізації окремих положень певного Закону України, що порушує конвенційні права людини. Це нова проблема в правозастосовній практиці для адміністративних судів.
5. Неоднозначне трактування норм чинного законодавства України. Тут йде мова про якість закону і про застосування за таких обставин правила про пріоритет з найбільш сприятливим для особи тлумаченням норми права (наприклад, рішення ЄСПЛ від 14 жовтня 2010 року у справі «Щокін проти України»).

Отже, застосування практики ЄСПЛ має сприяти формуванню єдності судової практики у захисті прав, свобод та інтересів людини, а не підміняти аргументи та/або мотивувальну частину судового рішення або знову ж таки виступати невід'ємним його атрибутом.

План практичного заняття (1 год):

Вирішення та обговорення ситуативних завдань.

Ситуативне завдання 1

У результаті наукової систематизації прав людини в історичному огляді виникла теорія трьох поколінь прав людини. Перше покоління прав людини – невідчужувані особисті (громадянські) і політичні права. Це – право громадянина на свободу думки, совісті та віросповідання, на участь у здійсненні державних справ, на рівність перед законом, право на життя, свободу й безпеку особи, право на гласний розгляд справи незалежним і

неупередженим судом тощо. Особисті та політичні права набули юридичної форми спочатку в актах конституційного національного права, а згодом і в актах міжнародного права. Перше покоління прав людини є основою індивідуальної свободи і кваліфікується як система негативних прав, що зобов'язують державу утримуватися від втручання у сфери, врегульовані цими правами. Друге покоління прав людини – поглиблення особистих (громадянських) і розвиток соціально-економічних і культурних прав (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення тощо). Друге покоління прав є системою позитивних прав, оскільки можуть реалізуватися без держави. Третє покоління прав людини можна назвати солідарними (колективними), тобто правами всього людства – правами людини та правами народів. Це право на мир, безпеку, незалежність, на здорове навколишнє середовище, на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства загалом.

Охарактеризуйте становлення четвертого покоління прав людини. Обґрунтуйте свою відповідь.

Ситуативне завдання 2

Основоположник доктрини природних невідчужуваних прав людини Джон Локк основним правом громадян вважав право на життя, свободу та майно. Декларація незалежності США 1776 р. проголосила право на життя, свободу і прагнення до щастя. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. основними назвала право на свободу, власність, безпеку та опір пригнобленню. Конституція України 1996 р. у ст. 21 закріпила принцип, згідно з яким права і свободи людини визнані невідчужуваними і непорушними, а право людини на життя – невід'ємним правом кожної людини (ст. 27).

Чи можна всі закріплені в Конституції України права і свободи вважати невідчужуваними, непорушними, природними?

Які, на Вашу думку, права людини і громадянина, крім закріплених у Конституції України, є найбільш актуальними для нашої країни? Своє рішення аргументуйте політичними і юридичними доводами.

Ситуативне завдання 3

Серед основних прав у Конституції України передбачено: право на життя, право на свободу об'єднання в політичні партії, право на користування об'єктами права власності українського народу, право на працю, право на освіту, право на свободу та особисту недоторканість, право на участь в управлінні державними справами, право на страйк, право на результати інтелектуальної діяльності, право на вільний вибір місця проживання, право на мирні збори та демонстрації, право на підприємницьку діяльність, право на відпочинок, право на свободу думки і слова, право на свободу думки і слова, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на медичну охорону, право на безпечне навколишнє середовище тощо.

З'ясуйте, які із зазначених прав можуть належати людині, а які громадянину. Відповідь обґрунтуйте відповідно до чинної Конституції з посиланням на конкретні статті.

Ситуативне завдання 4

Громадянин України В. звернувся до адміністративного суду з позовом до центру зайнятості, який тривалий час через відсутність вакантних місць на ринку праці не міг задовольнити передбачене Конституцією України право громадян на працю. На думку позивача, усі права і свободи людини і громадянина є невідчужуваними та непорушними (ст. 22 КУ), а звернення до суду за захистом своїх конституційних прав і свобод гарантується безпосередньо самим Основним Законом.

Яким, на Ваш погляд, має бути рішення суду? Розкрийте правову природу соціально-економічних прав і свобод та їх відмінність від прав першого покоління.

Ситуативне завдання 5

Громадянина К. було затримано за підозрою в організації масових безладів та погромів під час мітингу, який було влаштовано на честь свята першого травня. З метою отримання від нього свідчень працівники територіального управління НП примушували останнього тривалий час стояти з широко розставленими ногами, підпираючи руками стіну, позбавляли їжі, води та сну, застосовували електричний струм для отримання зізнання.

Дайте правову оцінку діям правоохоронних органів. Які види жорстокого поводження застосовувалися, на Вашу думку, до гр К.?

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. *Що розуміють під правами та свободами людини та громадянина?*
2. *Які існують покоління прав?*
3. *Які класифікаційні групи прав особи передбачено у Конституції України?*
4. *Які обов'язки громадян закріплює Конституція України?*
5. *Що розуміють під верховенством права?*
6. *Які існують концепції верховенства права і які у них відмінності?*

ВИСНОВКИ

Під основними правами людини варто розуміти права, які містяться в конституції держави і міжнародно-правових документах по правах людини, зокрема в Хартії з прав людини, а також у Європейській конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р., Європейській соціальній Хартії 1961 р.

Існує думка щодо розподілення прав та свобод на чотири групи: 1) соціально-економічні права і свободи; 2) політичні права і свободи; 3) особисті свободи громадян; 4) рівність прав громадян.

У науці прийнято ділити права і свободи людини на три покоління (цю пропозицію зробив французький правознавець Карел Васак): 1-е покоління - громадянські і політичні права (*liberte*); 2-е - соціально-економічні (*egalite*); 3-е - права колективні або солідарні (*fraternite*).

Конституція України розрізняє права людини і її свободи. Свобода людини, загалом, є первинним поняттям у системі прав людини й громадянина.

У широкому розумінні свобода характеризує загальний стан людини, її соціальний статус.

У вужчому, правовому тлумаченні свобода є можливістю людини вчиняти ті чи інші конкретні дії в межах, встановлених правом. Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, мають назву суб'єктивних прав людини.

Верховенство права — це фундаментальний правовий принцип, який передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. Нормативно-правові акти:

Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957. Офіційний сайт ВРУ: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. Офіційний сайт ВРУ: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року з наступними змінами права. Офіційний сайт ВРУ: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

Про забезпечення рівних можливостей жінок та чоловіків: Закон України. Офіційний сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997. Офіційний сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>

II. Спеціальна література:

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум; за заг. ред. О.В. Сердюка, І.В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: навч. посібник / М. Мазур, С. Тагієв, А. Беніцький, В. Кострицький. Луганськ, 2006. 600 с.

Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. К., 2018. 168 с.

Інформаційні ресурси:

1. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua
3. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>
4. Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/>
5. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/>
6. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua/>
7. Національне агентство України з питань державної служби. URL: <http://nads.gov.ua/control/uk/index>
8. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)». URL: <http://www.nau.ua/>
9. Вікіпедія Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org>
10. Електронна бібліотека Львівського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://www.lvduvs.edu.ua>